

FELSEFE VE İLAHİYAT*

Ekrem SARIKÇIOĞLU*

Bildiğiniz gibi tefekkür akıllı varlık insanla birlikte başlar. İnsanoğlu yaratılışından itibaren nereden geldiğini, nereye gideceğini, hayatın gayesinin ne olduğunu, tabiat olaylarının sırlarını düşünmeye, bilgi ve deneyimleri ışığında aklına uygun bir açıklama ile anlamaya çalışmıştır. Bu tefekkür sahibi, akıllı insanın ne zaman yaratıldığı konusu da yine bir sorun olmuş, çeşitli kültürler, inançlar kendilerine göre açıklamaya çalışmışlardır. Tevrat kökenli inanç sahipleri bunu Adem ve Havva'ya bağlarken, Hint kökenli düşüncelerden Sankya ve Nyaya ekolleri ruh ve maddenin karışımına, diğer bir ifade ile materyalist köke bağlarken, diğerleri Tanrı Brahma'ya bağlamışlardır. İlkel kavimlerde bunu efsanelere dayandıran düşünceler de vardır. Örneğin Amerika yerlilerinden Mayalar köklerinin bataklıktaki mısır bitkisinden oluştuğuna inanıyorlardı.

Bizim geleneğimizde bildiğiniz gibi Adem ve Eşi cennette mutlu yaşarken, negatif varlık şeytan onlara dost şeklinde yaklaşarak, cennettekilerin ölümlü olduklarını, kendilerine yasak edilen ağacın meyvesini yerlerse ölümsüzlüğe kavuşacaklarını söyleyerek yasağı çiğnetmiş ve cennetten kovulmalarının sebebi olmuştur. Demek ki Adem ve Havva ölümü ve ölümsüzlüğü henüz cennette iken düşünmeye başlamışlar. Buna göre din ve felsefe akıllı insanın yaratılışıyla başlamıştır, diyebiliriz. Burada ki düşünce dikkat edilirse, görünün ve bilineni değil, bilinmeyen, kapalıyı gizemli olanı anlamaya, çözmeye ve ona ulaşmaya çalışmaktır. Bu noktada din ve felsefe birlikte doğmuştur. Felsefe ve ilahiyat bir bütündür. Düşünen insanın gizemli bulduğu sorunlarını bildiklerinden hareketle, bilinmeyen boşlukları akli değerlendirmelerle, üzerlerine köprüler kurarak çözmeye çalışmasıdır.

· 14 Mayıs 2007 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Kulübü için yapılmış konuşmanın metni.

* Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı ve öğretim üyesi.

116 *Felsefe ve İlahiyat*

Nitekim günümüzde de sorunların bir kısmı tabii bilim örneklerinde olduğu gibi gelişip çözümüyle, felsefe ve ilahiyat alanının dışına çıkarken bir kısmı halen ortak alan olarak devam etmektedir:

Varlık Felsefesi (ontoloji)

Bilgi Felsefesi (epistemoloji)

Ahlak Felsefesi (Etik)

Sanat Felsefesi (estetik)

Siyaset Felsefesi

Bilim Felsefesi

Din Felsefesi

Felsefe ve ilahiyatın ortak ana konuları olmaya devam etmektedirler. Problemleri ele almada düşünme, sorgulama ve aklın yeri konusunda aynı alanlar üzerinde çalışmalarını sürdürürler. İlk çağlardan beri her iki disiplin de birbirinin alanına girerek tartışmalarını sürdürürler.

Doğu dinlerinde, yani Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm’de din ve felsefenin yeri ve sınırları konusu Aydınlanma sonrası alan sınırlamaları gayretlerine rağmen hala devam etmektedir. Bu hayat ve ötesini ele alan görüşlerin esaslarının din mi, felsefe mi olduğu sorunu, çoğu çevrede tartışılmaya devam etmektedir. Çünkü onlarda da vahye dayalı dinlerde ele alınan konular, kendi içlerinde ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Hatta Sayantoloji mezhebi, Yoganın güncel mezhepleri ve Moonculuk vs. gibi yeni dini cereyanlar da kendilerini tarif ederken, *“biz yeni bir hayat felsefesiyiz, ruh ve bedenimizi geliştirmeye, kurtarmaya, yeni ruhsal ve bedensel yetenekler kazanmaya çalışıyoruz”* diyerek inanç sistemlerine “din” veya “teoloji” demekten çekiniyorlar, “felsefe” deyimini kendilerini ifade ederek tanıtmaya ve misyonlarını yaygınlaşmaya çalışıyorlar.

Hatta son zamanlarda İngiltere’de yayınlanan Dünya felsefeleriyle ilgili kitapların içeriğine baktığımda, ağırlığın dinlere ve dini felsefelere verildiğini gördüm. Önceki çağlarda olduğu gibi, zamanlarının bilimlerinden yararlanan, kendilerini geleneksel dini düşüncelerin dışında gören pozitivist felsefeler de, metafizik konularda mevcut tabii ve sosyal bilimlerin ışığında ölüm ve ötesi konularına çözüm

yolları aramaktadırlar. Kendilerinden bahsederken modern hayat felsefesi, çağdaş yorum vs. gibi isimler kullanmaktalar

Nitekim Müslümanlar da daha ilk dönemlerde Sokrat'ı tanıdıktan sonra, ona "Sokrat-ı Hakim" demişler. Yunan felsefesiyle ilgili eserleri hem Arapçaya tercüme etmişler, hem de yorumlamışlardır. Farabi, İbni Sina ve İbni Rüşd gibi mütefekkirler vasıtasıyla İslam düşüncesi ile İlk Çağ felsefesi harmanlanmıştır. Hatta İslam dünyasında o kadar kabul görmüş ki, doktora öğrenciliği dönemimde bir ara "ilk Türkçe dini eserlerde, dinin nasıl anlaşıldığı" konusunda bir tez hazırlamayı düşünerek, Anadolu'da meşhur "Ahmadiye, Muhammediye" isimli yaygın ilk Türkçe dini eserleri okuduğum da İlk çağ felsefesinin ne kadar etkin olarak bu kitaplarda yer aldığına şaşkınlıkla şahit olmuştum. Pek çok konu İlk Çağ felsefecilerine paralel ele alınıyor ve sonunda da "Allah" da kitabında şöyle buyuruyor diye, Kur'an'a onaylatıyorlardı.

Batı dünyasında dinin otoritesi ve akıl karşındaki tavrı, din ve felsefeyi Aydınlanma döneminde ayırma çabaları ile karşı karşıya bırakmıştı, hatta zorunlu kılmıştır. Buna karşı İslam dininin akıl ve vahiy arasındaki ilişkisi, tavrı böyle bir ayrıştırmayı gerekli kılmamıştır. Gazalinin felsefe ve din bilimleri arasındaki ilişki üzerinde oluşturduğu tartışmalar, dinin temel öğeleri ve öğretileri ile beraber felsefi tartışmaların nasıl yapılabileceğini göstermiş, tarihi bir referans olmuştur. Bu noktada felsefeyi monolitik (tek tip düşünce) olarak görmek imkansızdır. Metot ve sonuç farklılıkları felsefenin canlı kalmasının en önemli sebebidir. Felsefeyi bir alet ilmi olarak gördüğümüzde, doğru ve sağlıklı bir akıl yürütme ve sonuç çıkarma noktasında her dinin bu metoda ihtiyacı bulunmaktadır. Felsefi tartışmalardaki sürekli sorgulamalar, din alanında belirli konularda iman ve kabul ile son bulduğu gibi, dinin ortaya koyduğu çözümleyici ve sonlandırıcı tavır, zaman zaman felsefecilerde de "doğru budur" anlayışıyla benzerlik taşır.

Bu noktada felsefeyi doğruları belirleyen değil, doğrulara ulaşmaya çalışan bir metod olarak görmek gerekir. Bu açıdan felsefe dine rakip değil, yardımcıdır. Bu noktaya Kur'an ve içeriği açısından bakıldığında, gerçeğe ulaşmada yardımcı olduğu görülür. Düşünmeyi ve akıl etmeyi tavsiye eden yüzlerce ayetiyle, bunu teşvik dahi etmektedir.

Din, düşünce kodlarını ve prensiplerini sunarken, felsefe de bu kodların en doğrusunun neler olduğunu tartışır, Teolojiye yardımcı olur. Bu etkinliğinden dolayı, daha ilk dönemlerde oluşan İslam Din Felsefesi diyebileceğimiz “kelam” bilimi felsefeyle paralel yürümüş ve İslam’ın doğru anlaşılmasında etkin rol oynamış, ilahiyatın vazgeçilmez bilim dallarından biri olarak yerini almıştır. Günümüz kelam ilmiyle meşgul olanların daha çok tarihi gelişmeler üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmaları ve araştırmalarında güncel konulara yeterince yer vermemeleri sebebiyle, İlahiyat fakülteleri anabilim dalları konusu görüşülürken, çağdaş kelam diyebileceğimiz “Din Felsefesi” anabilim dalı kurma ihtiyacını hissetmiştir. Dini sorunları açıklarken tarihi görüşlerle sınırlı kalmaları ve güncel felsefi gelişmelerden ve diğer dinlerden haberdar olarak çağdaş bilimlere ve düşünceye yer vererek yorumlar yapsınlar istenmiştir. Gerçekten bu yolda başarılı adımlar atan, çalışmalar yapan genç ilim adamlarımız yetişmiştir. Ancak tohumun çorak toprağa düştüğü yerlerde istenilen sonuç alınamamıştır.

Din felsefesine yardımcı olabilecek bilim dallarından birisi olarak Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi alanlarındaki gelişmeler de takdire şayandır. Çünkü bu dallar, dinler ve konuları hakkında ayrıntılı hazır bilgi ulaştırmak suretiyle, hem ilahiyatla uğraşanlara, hem de ilahiyat konularına ilgi duyan felsefecilere malzeme taşıyarak, onların daha kolay ve zahmetsizce hazır malzeme üzerinde düşünce antramanları yapmalarına yardımcı olmaktadır. Dinler tarihçisi olarak bazen kendimizi olayların akışına kaptırdığımızı, ayrıntılar arasında kaybolduğumuzu, konunun bütünlüğünü, evrenselliğini gözden kaybettiğimizi görüyorum. Veya zihinlerimiz malzeme taşımaktan yorularak, taşıdığımız malzemenin tarihi ve diğerleriyle ilişkileri, çevrelerine etkileri konusunda yeterli ilişki kurmakta zaafiyet gösterdiğimizi anlıyorum. Hatta bu durumu din fenomenoloji kitabında fark eden meslektaşlarım, bol miktarda malzeme taşımaya rağmen, yeterince yorum yapmamışsın tenkidinde bulundular. Ben bu tenkitleri, çok çeşitli malzeme ve bina yapımında çalıştığı halde pek mimari proje üretmeyen bir mühendise yapılan tenkitlere benzetiyorum.

Halbuki biz dini malzemeleri üretip, depolayarak, proje mimarı gibi çalışan felsefecilere, sosyologlara, psikologlara ve ilgili bilim dalı uzmanlarına yorumlarını bırakıyoruz. Zihinsel antramanları ve bilim

dallarının birikimleriyle “dini malzemeleri, fenomenleri” değerlendirsınler, yeni yorumlar getirsinler, farklı projeler üretsinler istiyoruz. Mimarlığını onlar yapsınlar istiyoruz.

Nitekim felsefe tarihi uzmanı Süleyman Hayri Bolay hocayla sohbet esnasında bu değerlendirmemi kendisine açıklayınca, felsefe eğitiminin yararını ve hedefini anlatan daha güzel bir örnekle karşılaşmadığını söyleyerek, kanaatıma iştirak etmişti. Eskiden malzeme çeşidi az ve sınırlı iken İnşaat fakültelerinde mühendislik ve mimarlık bir bütün idi, ayırım yoktu. Malzeme çeşitliliğinin artması ve inşaat alanlarında ve bilimlerdeki gelişmeler, mimarlığı inşaat mühendisliğinden ayırdı. Şimdi hem inşaat mühendisliği hem de mimarlık kendi içlerinde pek çok dallara ayrıldı. Örneğin şantiye ve proje mimarları, iç mimarlık, peyzay mimarlığı, şehircilik vs. gibi. Din bilimleri ve çeşitli ilimlerin felsefelerinin kendi içlerinde yeni dallara ayrılmaları da doğaldır. Çağdaş gelişmelerden tüm disiplinlerin hisselerini alması zorunludur. Sadece Geçmişin tekrarı ve nakliyle ilerleyemeyiz. İlahiyat bilimleri de felsefi yöntemlerden yararlanarak mensuplarına yeni ufuklar açmak zorundalar. Teolojide yeni ufuklar açan Prof. Hüseyin Atay hocamızı anmaktan geçemeyeceğim. Çünkü kendisi çağdaş yorumlarının meyvelerini felsefe güneşinde olgunlaştırdığını söyler ve bizlere ışık tutar.

Örneğin dinlerin kalbi olan ahlak konusunu, hukuk konusunu, din ve felsefe olmadan anlayabilmek mümkün mü?

Nitekim Hz. Muhammed’de din nedir diye sorulduğunda o, “Din güzel ahlakıdır” demiştir. Bir nevi dinin ahlak felsefesi ve uygulaması üzerine bina olduğunu ifade etmiştir. Yine Yahudilik ve Hıristiyanlık, Budizm vs. hepsinde evrensel ahlaka yer verildiği görülür. Ahlakın ayrıntılarında pek çok eser yazıldığına şahit olunur. Yani Felsefe ve ilahiyat, teoloji birbirinin rakibi değil, yardımcılarıdır.

Nitekim İslam aleminin büyük filozoflarından Farabi, İbni sina, Gazali aynı zamanda büyük din bilginleri idiler. Günümüzde bu büyük ansiklopedist alimleri yetiştirmek imkansızdır. Çünkü ilimlerin kendi içlerinde çok derinleşmeleri ansiklopedik alimliği imkansız hale getirmiştir. Bu ağırlığı aşmanın yolu, disiplinler arası koridorlar açarak köprüler kurmaktır. Örneğin ilahiyat öğrencileri veya felsefeciler tüm dallarda yeteneklerine göre başta sosyal veya fen bilimleri olmak üzere

ikinci bir anadal veya yan dal seçerek disiplinler arası köprüler kurma imkanı ortaya konmalıdır. Bizdeki veya diğer İslam ülkelerindeki tek düze adam yetiştirme politikasından vazgeçilmelidir. Disiplinler arası yatay veya dikey geçişlere imkan ve kolaylık sağlanmalı, başta zihinlerdeki kısıtlamalar kaldırılmalıdır.

Bir ay kadar önce yurt dışı çalışmalarına katılan Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dekanı sayın Nilay Keskin Hanım Batı Yüksek lisans ve doktora eğitiminin en önemli gözleminin ağırlığını disiplinler arası çalışmalar olduğunu, bir alanda lisans bitirenin muhakkak başka bir dalda yüksek lisans ve doktora şeklinde disiplinler arası uzmanlığa çalışıldığını hayretle izlediğini ifade etti.

Kırk sene önce Almanya'da doktora öğrenciliğim esnasında da ben aynı gerçeği bizzat yaşamıştım. İlahiyat Fakültesi mezunu olmama rağmen, Edebiyat Fakültesinde dinler ve kültürler tarihi anabilim dalı yanında Arap filolojisi ve Hıristiyan İlahiyat fakültesinden Doğu Kiliseleri tarih ve teolojisini seçme imkanını hiçbir güçlük çekmeden alabilmişim. Bu disiplinler arası kolaylıkların bizim üniversitemize de gelmesi, aynı üniversite içindeki kalın, görünmez disiplin duvarlarının kaldırılması, gençlerin yetenek ve hayallerine göre, ihtiyaçlarına göre eğitim yapma imkanları sağlanmalıdır.

Teoloji ve Felsefe Farkı

Metod yönünden ilahiyatla felsefe arasında bir farklılık yok mu sorusu da kendiliğinden hatıra gelebilir.

Elbette var, her ikisinin ortak noktaları akıl ve bilim olsa da, teoloji artı kotlar vardır. Bunlar her dinin vahiy kaynaklı olduğuna inandığı kutsal kitapları ve bunlara bağlı verilerdir. Teologlar kutsal kitaplarının dogmatik verilerini, temel bilgi kaynaklarından sayarlar ve bunların daha doğru anlaşılması konusunda akıl ve diğer bilgilerden yararlanırlar. Örneğin İslam'da kelimcilerimiz ele aldıkları konuları tartışırken temel veri olarak Kur'an ve sünneti ele alırlar. Kur'an ve sünnet onların felsefelerinin bir çeşit pusulası olur. Diğer dinlerin düşünürleri de felsefelerin de benzer şekilde hareket ederler. Diyeceksiniz ki, o zaman bunların bir hakikat üzerinde birleşebilmeleri mümkün değildir. Evet, felsefenin gayesi insanları bir noktada birleştirmek değil, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, teolojik konuları ve verileri, en doğru, en makul biçimde değerlendirmek, en doğru yoruma

ulaşmak, sonuçta hataya düşme oranını minimuma indirmektir. Bu sebeple biz dini anlayışımızı evrensel ölçülere çıkarabilmek için, öğrencilerimize çeşitli dünya dinlerini ve felsefelerini öğrettiğimiz gibi, felsefe tarihinin çeşitli konularını da okutmak suretiyle ideal yetenekleri kazandırmaya çalışıyoruz. Bu sebeple İlahiyat fakültelerindeki felsefe dersleri ittifakla konmuş ve ittifakla benimsenmiştir.

Kısaca felsefesiz din ve ilahiyat olmadığı gibi, teolojisiz felsefe de olmaz. Nitekim dini kabul etmediğini iddia eden materyalist görüşler de kendi içinde bir inanç sistemi oluşturmuşlardır. Bunun tarihteki çarpıcı örneği, Budizm, Caynizm ve Yogadır. Bunlar materyalist felsefeye dayalı önemli dini sistemlerdir. Aynı zamanda Ruhsal kurtuluşu vadeden felsefelerdir.

Dindarların Felsefe Aleyhtarlıkları

Felsefesiz din olmadığı gibi, dinsiz felsefeler de, kör ve total felsefelerdir. Ancak zaman zaman bazı dindar kimselerin bilerek veya bilmeyerek felsefe aleyhinde konuştuklarına sıkça rastlarız. Bu durumu nasıl yorumlayabiliriz sorusuna gelince, Ben bu durumu din ve felsefe konusunda eksik veya yanlış bilgi sahibi olmaya bağlıyorum. Orta Çağda İslam dünyasında felsefeyi yıkan bir mütefekkir olarak bilinen Gazali çok iyi felsefe bilen, rakiplerini kendi metotlarıyla yenen bir ilahiyatçı ve Din felsefecisidir. Sorunun kaynağında esnek düşünme ve bilgiyi değerlendirememeye yatmaktadır. Çünkü Sade vatandaş sorunların karmaşık, çok yönlü çözümünden hoşlanmaz, hatta kafası karışır, sorularına sade ve açık tek cevap ister. Çok renkli, çok yönlü çözüm arayışları veya cevapları onların kafalarını karıştırır. Onları rahatsız eder. Bilgi ve düşünme yetenekleri onların ince ve ayrıntılı bakış açıları için uygun değildir, yeterli değildir. Bu durum onları rahatsız eder. Kafalarını karıştırır. Bu sebepten dolayı eskiler ilim sahiplerini **avam, havas ve havasıl** olmak üzere tabakalara ayırmışlardır. Her tabakaya anlayacakları dilde ve seviyede hitap etmek gerektiğini söylemişlerdir. Din bilginleri ise, fetvalarını olur, olmaz, caizdir, değildir gibi basitçe cevaplarla ifade etmişlerdir.

Nitekim bugünkü ilimler kendi uzmanlık alanlarında öyle gelişmişlerdir ki, onları anlamak da yetersiz kalıyoruz. Örneğin ben elektronik ile ilgili kitapların çoğunu anlayamıyorum. Veya hastanede elime verilen biokimya sonuçlarını değerlendiremiyorum. Onların

122 *Felsefe ve İlahiyat*

yorumu için uzman hekimlere gidiyorum. Konuyla ilgili bilgi yetersizliğimin farkında olduğum için de hekimlere, biokimyacılara niçin böyle benim anlayamadığım dilde yazıyorlar, formüller kullanıyorlar diye de kızamıyorum.

Ama sıra ilahiyat ve felsefeye gelince, herkes her şeyi ayrıntısıyla anlamak istiyor. Bilgi ve anlama kapasitesi müsait olmasa dahi, İşin ayrıntısını ve yorumunu uzmanlara bırakmayı düşünmüyor, farklı ifade ve görüşler de bulunan ilahiyatçıya, felsefeciyeye kızıyor.

Ancak bu durumda bizim onlara kızma hakkımız yok, belki onları anlama ve onların anlayacağı bir dille sorunu açıklamaya çalışmak görevimiz olmalıdır. Bunda başarılı olabildiğimiz kadar, halkımızın teveccühünü de kazanabileceğimizi, hoş görü ve anlayışları yaygınlaştırabileceğimizi ümit ediyorum.

Saygılarımla.